

Robert Sendek

JĘZYK MACEDOŃSKI

Uwagi wstępne

Przystępując do omawiania dziejów języka macedońskiego, na wstępie należy wspomnieć o pewnym problemie terminologicznym oraz o dwóch dyskusyjnych kwestiach merytorycznych.

Po pierwsze, termin *język macedoński* w polskojęzycznej literaturze specjalistycznej (głównie językoznawczej) dość powszechnie utożsamiany jest z językiem słowiańskim, należącym do grupy południowej języków słowiańskich i blisko spokrewnionym z językiem bułgarskim. Określenie to stosowane jest także, jednak o wiele rzadziej, w stosunku do starożytnego języka bałkańskiego, którego status w rodzinie języków indoeuropejskich jest przedmiotem kontrowersji, choć najczęściej ujmuje się go jako język spokrewniony z innymi starożytnymi językami Bałkanów (trackim, iliryjskim i helleńskim) lub, według innego ujęcia, jako jeden z dialektów starożytnej greki¹. Kwestia klasyfikacji genetycznej języka starożytnych Macedończyków odgrywa istotną rolę we współczesnym dyskursie politycznym prowadzonym przez najwyższych przedstawicieli państwowych Republiki Macedonii i Grecji. Na podstawie twierdzeń dowodzących konkretnej przynależności genetycznej starożytnego języka macedońskiego (a więc czy język ów był dialektem języka greckiego czy też odrębnym językiem bałkańskim) budowane są współcześnie koncepcje polityczne, współkształtujące politykę zagraniczną i wewnętrzną zarówno Republiki Macedonii, jak i państwa greckiego (por. Clogg 2006: 251–254).

Drugą kwestią problematyczną jest status współczesnego języka macedońskiego. Na ogół uznaje się go za jeden z języków słowiańskich, równoprawny i niezależny względem innych języków należących do tej rodziny. Istnieje jednak

¹ Na przykład profesor Leszek Bednarczuk w opracowaniu *Indoeuropejskie języki Bałkanów* (Bednarczuk 1986), stwierdza, iż: „Nie był jednak macedoński (wbrew niektórym opiniom) dialektem greckim, czego dowodzi z jednej strony brak typowych innowacji greckiego języka, z drugiej zaś wyraźne osobliwości języka macedońskiego”. Mniej kateryczny jest na przykład Nicholas G.L. Hammond, brytyjski badacz dziejów starożytnej Grecji (por. Hammond 1999, s. 31–33).

pogląd, który kwestionuje takie podejście i który, uznając istnienie literackiego języka macedońskiego, ujmuje go jako „skodyfikowaną literacko odmianę terytorialną języka bułgarskiego”. Ujęcie takie podtrzymywane jest w nowych i najnowszych bułgarskojęzycznych opracowaniach językoznawczych (np. w opracowaniu *Български език*, wydanym w opolskiej serii *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Димитрова 1997: 164), jednak we współczesnym językoznawstwie sławistycznym nie jest ono szeroko akceptowane. Rozstrzygnięcie, czy gwary macedońskie rzeczywiście przynależą do bułgarskiego obszaru dialektalnego czy też stanowią obszar całkowicie odrębny, jest naszym zdaniem sprawą drugorzędną, nie będziemy zatem się nią tutaj zajmować. Należy jednak zaznaczyć, że ze względów pozamerytorycznych kwestia ta jest przedmiotem istotnej kontrowersji między nauką bułgarską a macedońską.

Trzecim wreszcie problemem, który warto poruszyć we wstępie, jest sposób ujmowania dziejów języka macedońskiego. Pierwsze głosy, dotyczące potrzeby stworzenia standardu literackiego, opartego na słowiańskich dialektach Macedonii, można odnieść najwcześniej do drugiej połowy XIX wieku i właściwie od tego czasu należałoby przedstawiać rozwój współczesnego języka macedońskiego. W ten właśnie sposób ujmowane bywają dzieje Macedonii jako obszaru językowego między innymi w pracach niektórych polskich sławistów. Konsekwencją tego ujęcia jest wpisywanie dziejów słowiańskiego piśmiennictwa (a więc i dziejów języka tegoż piśmiennictwa), powstającego na terenie Macedonii wcześniej, tj. od okresu średniowiecza aż do połowy XIX wieku (a w wielu wypadkach także później, do czasów wojen bałkańskich), w dzieje bułgarskiej przestrzeni kulturalnej oraz uznanie działających na tym terenie ludzi pióra za Bułgarów².

Ujmując jednak problematykę dziejów języka macedońskiego w szerszej perspektywie, w niniejszym szkicu wypada uwzględnić dawniejsze dzieje obszaru językowego, który dziś jest opisywany jako macedoński. Rozwój cech językowych, uznawanych dziś za specyficznie macedońskie, można bowiem prześledzić na przestrzeni wielu stuleci. Równie długie są dzieje używanej na terenie Macedonii normy literackiej (czy też może raczej: norm literackich, gdyż wcześniej rolę języka literackiego pełnił dla macedońskich Słowian język staro-cerkiewno-słowiański, język cerkiewnosłowiański, a także język grecki), różnej jednak od standardu współczesnego.

Skomplikowane losy tego regionu, bardzo bliskie, czasem niedające się rozdzielić na zasadzie etnicznej, powiązanie dziejów Macedonii z dziejami sąsiednich słowiańskich obszarów kulturowych (które można zidentyfikować jako bułgarski i serbski) powodują, iż opis specyfiki macedońskiej jest szczególnie trudny.

² Zob. na przykład pracę *Język piśmiennictwa bułgarskiego. Zarys dziejów*, Poznań 1998, gdzie między innymi działalność ochrydzkiej szkoły piśmienniczej oraz dziewiętnastowiecznych pisarzy Joakima Krčovskiego i Kirila Pejčinovicia, czyli fenomenów w tradycyjnej nauce macedońskiej uznawanych za rodzime, przedstawiono w kontekście bułgarskim (por. Walczak 1998: 61).

WIADOMOŚCI OGÓLNE

Język macedoński (*македонски јазик*) należy do grupy wschodniej (tzw. bułgarsko-macedońskiej) języków południowosłowiańskich. Jest blisko spokrewniony z pozostałymi językami południowosłowiańskimi, przede wszystkim z bułgarskim, a także serbskim, stanowiąc swoiste stadium przejściowe między obydwoma tymi językami.

Jako słowiański, język macedoński kontynuuje, rozwija i modyfikuje niektóre kategorie gramatyczne wywodzące się z języka prasłowiańskiego (jak np. rozbudowany system czasowy), charakteryzuje się jednakże własnym, indywidualnym rozwojem, który sprawia, iż w grupie języków słowiańskich macedoński, obok bułgarskiego, zajmuje miejsce szczególne. Od strony typologicznej język macedoński jest językiem bałkańskim, tzn. językiem należącym do bałkańskiej ligi językowej i jako taki wykazuje wiele cech upodabniających go strukturalnie do pozostałych, niesłowiańskich języków ligi. Wiele z tych cech jest uznawanych za nietypowe dla pozostałych języków słowiańskich.

Liczba osób posługujących się językiem macedońskim jako ojczystym jest z wielu względów trudna do precyzyjnego ustalenia. Wobec braku dokładnych i aktualnych danych, mówiących o ogólnej liczbie użytkowników języka macedońskiego, można w pewnym przybliżeniu stwierdzić, iż liczba użytkowników tego języka jest równa lub mniejsza od liczby osób deklarujących przynależność do narodu macedońskiego. Szacunkowe dane mówią maksymalnie o 2–2,5 milionach osób na całym świecie, które posiadają macedońskie pochodzenie. W samej Macedonii mieszka 1 297 000 etnicznych Macedończyków (według danych spisu powszechnego z 2002 roku). W związku z tym liczba osób posługujących się językiem macedońskim jako językiem ojczystym zawierać się będzie najprawdopodobniej w przedziale między 1,3 a 2,5 miliona użytkowników. Ze względu na duże rozbieżności w szacunkach, podanie dokładniejszych danych wydaje się niemożliwe. Ponadto przytoczony przedział liczbowy obejmuje także macedońskich emigrantów, wśród których znajomość języka ojczystego może być bardzo różna i z pewnością dla wielu z nich macedoński nie będzie głównym językiem komunikacji.

Zgodnie z oficjalnymi danymi statystycznymi największe skupisko etnicznych Macedończyków poza granicami Macedonii znajduje się w Australii. Oficjalne statystyki podają liczbę około 84 tysięcy osób (2006), które zadeklarowały macedońską tożsamość narodową i, jak należy oczekiwać, znają język macedoński przynajmniej w stopniu podstawowym, podczas gdy instytucje macedońskie szacunkowo określają liczebność mniejszości macedońskiej na tym kontynencie od 200 tysięcy do nawet 250 tysięcy osób. Powołując się na dane zestawiane przez macedoński MSZ, można określić liczbę diaspory macedońskiej na świecie. Poza Australią, znaczna liczba Macedończyków zamieszkuje Włochy (89 tysięcy/100 tysięcy), Niemcy (62 200/75–85 tysięcy), Szwajcarię (61 300/63 tysiące), USA

(52 tysiące/200 tysięcy), Kanadę (37 tysięcy/150 tysięcy), Holandię (10–15 tysięcy) i Austrię (13 500)³.

Liczbę etnicznych Macedończyków, a co za tym idzie, użytkowników języka macedońskiego, zamieszkujących sąsiednie kraje bałkańskie (Bułgarię, Grecję, Albanii i Serbię), głównie z przyczyn politycznych, trudno jest niestety dokładnie ustalić. Zgodnie ze spisem przeprowadzonym w 2001 roku Bułgarię zamieszkiwało zaledwie 5 tysięcy Macedończyków, choć spisy powszechne przeprowadzane w połowie XX wieku, gdy oficjalnie uznawano istnienie mniejszości macedońskiej w Bułgarii, wykazywały liczby o wiele większe, na przykład 169 500 (1946) lub 178 800 (1956) (por. Stawowy-Kawka 2008). Według ostatniego w Albanii spisu powszechnego, który uwzględniał pytanie o narodowość, kraj ten w 1989 roku miało zamieszkiwać około 5 tysięcy osób pochodzenia macedońskiego. Ze względu jednak na błędy metodologiczne strona macedońska kwestionuje te dane, przytaczając szacunkowe liczby około 90 tysięcy–150 tysięcy osób. Niepewna jest też liczba osób macedońskiego pochodzenia zamieszkująca Grecję. Oficjalne dane narodowości „Macedończyk” nie uwzględniają. Liczba ludności słowiańskojęzycznej oceniana jest przez instytucje niezależne na 10 tysięcy–30 tysięcy osób, podczas gdy strona macedońska, powołując się na dane spisu powszechnego z 1925 roku, który zarejestrował 162 tysiące osób słowiańskiego pochodzenia, mówi o liczbie między 550 tysięcy a nawet 850 tysięcy osób mających słowiańskie pochodzenie⁴. W Serbii, zgodnie z danymi ze spisu przeprowadzonego w 2002 roku, mieszkało 25 800 Macedończyków, jednak osób podających język macedoński jako ojczysty było niewiele ponad 14 tysięcy.

Na terenie Republiki Macedonii język macedoński jest językiem urzędowym. Konstytucja macedońska z 1991 roku z poprawkami naniesionymi w 2001 roku w ramach tzw. *Ramowej umowy ochrydzkiej*, gwarantuje mniejszościom etnicznym prawo do posługiwania się własnym językiem w sytuacjach urzędowych w tych powiatach, w których mniejszość etniczna stanowi przynajmniej 20% ludności całego powiatu. Ciągłe jednak to macedoński jest głównym językiem państwa i jako taki wykorzystywany jest również do komunikacji między przedstawicielami poszczególnych mniejszości etnicznych i językowych.

³ Pierwsza wartość oznacza liczbę ludności przytaczaną przez instytucje niezależne, na przykład lokalne urzędy statystyczne. Wartość następną to liczby szacunkowe, podawane przez macedońskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i sporządzane z danych, których dostarczają lokalne ambasady macedońskie. Przytoczone dane pochodzą z zestawienia sporządzonego w grudniu 2009 roku.

⁴ Należy zaznaczyć, iż macedońskie czynniki oficjalnie całą słowiańskojęzyczną ludność Grecji ujmują w kategorii „Macedończycy” względnie „macedońska diaspora w Grecji”. Przynależność narodowa greckich Słowian nie jest jednak sprawą oczywistą i stanowi przedmiot kontrowersji między Macedonią, Bułgarią i Grecją.

HISTORIA JĘZYKA MACEDOŃSKIEGO

Swoista zachowawczość, nieodłącznie związana z normą literacką, sprawia, iż język pisany zmienia się w innym rytmie niż język mówiony, często także ewoluuje w innym niż on kierunku. Nie tylko zatem macedońską specyfiką jest dysonans, setki lat istniejący między żywym językiem mówionym a literackim standardem, stosowanym na obszarze dzisiejszej Macedonii. I choć dzieje piśmiennictwa w Macedonii oraz związane z nim dzieje języka pisanego, norm uznawanych za charakterystyczne wyróżniki oficjalnego języka literatury, nie są tożsame z dziejami żywego języka mówionego, niniejszy szkic zawiera nawiązania do obydwu tych sfer języka. Często bowiem jest tak, że obydwie te płaszczyzny się przenikają, wpływają na siebie, wzajemnie się współkształtując. Specyfika macedońska nie pozwalała na pominięcie żadnego z tych dwu elementów.

Od początków piśmiennictwa macedońskiego do XIX wieku

Dzieje języka Słowian bałkańskich, żyjących na obszarze Macedonii, można prześledzić na przestrzeni obejmującej niemal półtora tysiąca lat. Za najstarsze świadectwa językowe wypada uznać słowiańskie toponimy z terenów Macedonii, a także północnej Grecji i wschodniej Albanii. Wiele z nich, zwłaszcza te zachowane w środowisku zdominowanym przez element niesłowiański, wykazuje wiele archaicznych cech, nawiązujących do najstarszego znanego stanu języka prasłowiańskiego.

Początki piśmiennictwa słowiańskiego na terenie Macedonii wiązać należy z działalnością Cyryla i Metodego oraz z językiem staro-cerkiewno-słowiańskim. Język ten oparty był na dialektach słowiańskich z okolic Salonik, dziś praktycznie już wymarłych. Z uwagi na to, iż Saloniki znajdują się na obszarze Macedonii Egejskiej, a więc w granicach Macedonii pojmowanej jako region geograficzny, w oficjalnej nauce macedońskiej język staro-cerkiewno-słowiański traktowany bywa jako pierwszy język literacki Słowian macedońskich. Język ten wykazuje pewne cechy, które łączą go z bułgarskim obszarem dialektalnym. Jest to przede wszystkim obecność grup spółgłoskowych *št*, *žd*, które rozwinęły się z wcześniejszych grup **tj*, **dj*, **kt*. W niektórych peryferyjnych dialektach macedońskich grupy *št*, *žd* bądź ich kontynuanty (np. *šč*, *žž* w dialekcie ochrydzkim) zachowały się do dzisiaj, podobnie jak w niektórych nazwach miejscowych z terenów Macedonii (np. Krivogaštani w okolicach Prilepu czy Prždevo niedaleko miasteczka Demir Kapija) czy słowiańskich z pochodzenia nazwach miejscowych z terenów Albanii i północnej Grecji. Wszystko to pozwala sądzić, iż niegdyś dla całego obszaru macedońskiego była to cecha pierwotna, która następnie zanikła. Zanik grup *št*, *žd* i wyparcie ich na znacznym obszarze macedońskim przez mięk-

kie spółgłoski *k'*, *g'* wiązany jest zwykle z intensywnymi wpływami serbskimi w XIV wieku.

W IX i X wieku obszar dzisiejszej Republiki Macedonii znajdował się w granicach ówczesnego państwa bułgarskiego. W Ochrydzie od końca IX wieku rozwijała się jedna z dwóch pierwszych szkół piśmiennictwa słowiańskiego – tzw. szkoła ochrydzka, założona przez uczniów Cyryla i Metodego. Język tekstów, których powstanie kojarzone jest z ochrydzką szkołą piśmienniczą (zaliczane są do nich księgi z tzw. kanonu staro-cerkiewno-słowiańskiego, a więc m.in. *Kodeks Assemaniego*, *Kodeks mariański*, *Kodeks zografski*, *Psalterz synajski*), wykazuje pewne odmienności w stosunku do języka literackiego, stosowanego w centrum ówczesnego państwa bułgarskiego, w Presławiu. Jedną z ważniejszych cech różniących obydwie szkoły był alfabet. Podczas gdy w piśmiennictwie z kręgu ochrydzkiego dominowała głagolica, w Presławiu powszechnie stosowano cyrylicę. I choć znane są wczesne zabytki cyrylicy z terenów Macedonii (np. datowana na 993 rok inskrypcja cara Samuela odnaleziona niedaleko Prespy, dziś na terenie północnej Grecji), to właśnie głagolica jest głównym alfabetem zabytków z terenu Macedonii, praktycznie rzecz biorąc aż do XII wieku.

Różnice między obydwoma szkołami nie polegają jednak wyłącznie na stosowaniu odmiennego alfabetu. Piśmiennictwo szkoły ochrydzkiej wykazuje od strony językowej pewne cechy, które łączą je z rozwojem fonetycznym i gramatycznym dialektów słowiańskich z obszaru dzisiejszej Macedonii. Należy do nich przede wszystkim charakterystyczny rozwój prasłowiańskich jerów. Dobrze zaświadczona jest na przykład w *Kodeksie mariańskim* typowa dla dialektów macedońskich wokalizacja jerów w pozycji mocnej, w której $\text{ь} > \text{o}$ i $\text{ь} > \text{e}$ (np. *zobь < zoblь*, *denь < dɛnь*). Zmiana ta uważana jest za najstarszą cechę różnicującą dialekty bułgarskie od macedońskich, ponieważ w tekstach, które powstały w kręgu szkoły presławskiej, wokalizacja jerów albo nie jest notowana, albo występuje tylko wokalizacja $\text{ь} > \text{e}$.

Najogólniej rzecz biorąc, teksty powstałe w kręgu ochrydzkim dokumentują również bardziej archaiczną formę języka, co przejawia się między innymi wyższą frekwencją starszych form aorystu (tzw. aorystu asygmaticznego) czy szerszym stosowaniem starszej formy trybu przypuszczającego. Charakterystyczny jest także pewien zasób specyficznego słownictwa, które różni teksty powstałe w szkole ochrydzkiej od tekstów powstających na wschodzie. Różnicę stanowią zarówno dialektyzmy, jak też typowe dla tekstów szkoły presławskiej zapożyczenia protobułgarskie, związane głównie z organizacją państwa, którego centrum polityczne znajdowało się właśnie na tych terenach.

Do zasadniczych zmian w systemie języka Słowian macedońskich doszło, najogólniej rzecz biorąc, w okresie między XII a XV wiekiem. Zmiany te, zapewne w znacznej mierze zainspirowane czynnikami zewnętrznymi, obejmowały wiele kategorii gramatycznych, zaś ich konsekwencją było stopniowe oddalenie się języka od wzorca słowiańskiego oraz formowanie się, w specyficznym i bardzo

złożonym środowisku językowym, modelu bałkańskiego. Wśród ważniejszych zmian, jakie w tym okresie zaszły w języku, można wymienić na przykład:

- stopniowe ograniczenie rozbudowanej słowiańskiej deklinacji syntetycznej przez redukcję liczby przypadków;
- rozszerzenie zakresu użycia niektórych przyimków, które obok swej podstawowej funkcji zaczęły także przyjmować funkcje gramatyczne;
- wyparcie bezokolicznika przez konstrukcję z czasownikiem w formie osobowej i partykułą *da* aż do całkowitego zaniku formy bezokolicznika;
- wprowadzenie, jako całkowitego *novum* na gruncie słowiańskim, rodzajnika postpozycyjnego;
- uformowanie analitycznego stopniowania przymiotników i przysłówków.

Zmiany te, obejmujące nie tylko dialekty słowiańskie z obszaru dzisiejszej Macedonii, ale także z terenów bułgarskich, były na przełomie XIV i XV wieku, jak się uważa, bardzo zaawansowane. Pierwsze ślady zmian w systemie języka odnajdywane są w tekstach z XI–XII wieku, jednak ze względu na dominację cerkiewnosłowiańskiej normy literackiej, konserwującej formy z wcześniejszego etapu rozwoju, proces przebudowy żywego języka nie jest w tekstach z tego okresu dobrze poświadczony.

Po upadku państwa cara Samuela w 1018 roku tradycje piśmiennicze szkoły ochrydzkiej były kontynuowane. Stopniowo obok ochrydzkiego wykształciły się inne centra piśmiennictwa: szkoła kratowska oraz szkoła lesnowska (od nazw miejscowości Kratovo i Lesnovo), prowadzące ożywioną działalność literacką, głównie przekładową. Mimo konserwatyizmu językowego oficjalnej normy literackiej, w tekstach cerkiewnosłowiańskich powstających na terenie Macedonii można zauważyć pojawianie się cech, uznawanych za typowe dla lokalnych dialektów, dzięki czemu część slawistów uznaje istnienie tzw. macedońskiej redakcji języka staro-cerkiewno-słowiańskiego⁵. W charakterze typowych cech języka redakcji macedońskiej przytaczane są między innymi: specyficzny rozwój jerów (*b > e*, *ʋ > o*), mieszanie samogłosek nosowych (np. w grupach *jē- > ja-*, stąd dzisiejsze mac. *јазик < *језыкъ*), macedońska denazalizacja samogłosek nosowych (*q > ǎ / a*, *ε > e*), występowanie litery *s* [ʒ] itp.

W związku ze zmianami politycznymi na obszarze Półwyspu Bałkańskiego oraz przesunięciem się w XIV wieku ośrodka władzy politycznej z terenów bułgarskich na serbskie, zauważalny jest wzrost wpływów serbskich zarówno na słowiańskie dialekty z terenów Macedonii, jak też na lokalną literacką normę językową. Wpływ ten, zainspirowany wydarzeniami politycznymi (państwo cara Stefana Duszana ze stolicą w Skopie), nie ustał wraz z upadkiem państwa serbskiego i podbojem tureckim, lecz był o wiele trwalszy, a jego rezultatem są liczne

⁵ Por. na przykład poświęcone *Ewangeliarzowi Dobromira* studium *Лексичката специфичност на македонската јазична редакција* (Десподова 1997: 111–118). Język macedońskiej redakcji języka staro-cerkiewno-słowiańskiego dokumentuje wydawany od 2006 roku w Instytucie Języka Macedońskiego w Skopie *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*. Dotychczas ukazał się jeden kompletny tom oraz dwa zeszyty zawierające materiał tomu drugiego.

zmiany w systemie języka macedońskich Słowian. Za wpływ serbski uważa się między innymi wyparcie na znacznym obszarze macedońskim grup spółgłoskowych *št*, *žd*, będących kontynuantami grup **tj*, **dj*, **kt'*, i zastąpienie ich miękkimi spółgłoskami *k'*, *g'*. Wpływem serbskim wyjaśnia się również rozwój w północnych peryferiach macedońskiego obszaru dialektalnego samogłoski nosowej *o > u* (mac. dial. *pyka*, *nym*, z pierwotnych *roka*, *počb* itp.) oraz przejście nagłosowych grup *čr-*, *črě-* w grupy *cr-*, *cre-* (mac. *чрн*, *чресо*, *чрв*). Również w macedońskiej tradycji piśmienniczej widoczny jest wpływ serbski. Za sprawą tekstów cerkiewnosłowiańskich redakcji serbskiej napływających na tereny Macedonii z serbskich ośrodków piśmienniczych, niezadkim zjawiskiem jest pojawianie się w tekstach z tego okresu elementów serbskich. Wśród nich wymienić można między innymi pewne cechy pisowni, takie jak na przykład stosowanie wyłącznie jeru miękkiego czy zamianę *o > ou* (np. *рѹка*), czy różne cechy morfologiczne, jak na przykład końcówka dopełniacza deklinacji zaimkowo-przymiotnikowej *-za* (np. *того*, *дѹброго*) zamiast *-zo* (np. *того*, *дѹброго*) czy końcówka *-mo* dla 1. osoby l. poj. cz. terażniejszego (*ноимѹ*) (por. Конески 1967: 16).

Po podboju Bałkanów przez Turków osmańskich (XIV–XV wiek) doszło do znacznego ograniczenia cerkiewnosłowiańskiej działalności piśmienniczej na terenie niemal całego półwyspu. W niektórych dawniejszych centrach (w Ochrydzie czy szkole kratowskiej) wciąż powstawały teksty pisane językiem cerkiewnosłowiańskim, jednak już wówczas język ten w dużym stopniu różnił się od żywej mowy miejscowej ludności. Elementy lokalnych dialektów przenikały do języka pisanego stosunkowo wolno i w bardzo ograniczonym stopniu. O zmianach zachodzących w systemie językowym świadczą w głównej mierze nie teksty literackie, pisane językiem oficjalnym, lecz notatki na marginesach, dopiski, noty kopistów itp., choć istnieją także – zwłaszcza z późniejszego okresu – takie teksty, w których obecność elementów dialektalnych, wyprowadzonych z żywej mowy, jest szczególnie wyraźna. I tak na przykład w *Tikveškim zborniku* z XVII wieku, w tekście pisanym językiem cerkiewnosłowiańskim, obok typowych dla dialektów form analitycznego stopniowania przymiotników występuje wiele nie-literackich wyrazów, które zostały zaczerpnięte wprost z żywej mowy.

Przenikanie cech dialektalnych, typowych dla żywego języka mówionego, do unormowanego tradycją języka literackiego, widoczne jest zwłaszcza w tzw. *damaskinach* (nazwa wzięła się od imienia greckiego autora jednego z takich zbiorów, Damaskina Studyty). Są to zbiory tekstów o różnorodnej tematyce, początkowo tłumaczone z języka greckiego, następnie także zestawiane z oryginalnych fragmentów. Celem autorów, piszących bądź tłumaczących *damaskiny*, było dotarcie do kręgu odbiorców, którzy nie posiadali znajomości języka literackiego. Dlatego też *damaskiny* są dokumentem zjawisk zachodzących w żywej mowie, począwszy od XVI aż po wiek XIX. Wiele *damaskinów* oprócz słownictwa nietypowego dla normy cerkiewnosłowiańskiej notuje także między innymi użycie rodzajnika, stosowanie przymków zamiast końcówek przypadkowych, różnorakie formy czasu przyszłego, tryb nieświadka itp.

Od XIX do końca pierwszej połowy XX wieku

W pierwszej połowie XIX stulecia sytuacja językowa na terenie Macedonii była dość złożona. Z jednej strony językiem piśmiennictwa słowiańskiego był na większości ziem macedońskich i bułgarskich język cerkiewnosłowiański, w coraz większym stopniu ulegający wpływom żywych dialektów, z drugiej strony w charakterze języka literackiego wykorzystywano język grecki, nauczany w szkołach i wykorzystywany w liturgii. O roli języka greckiego i kultury greckiej na obszarze południowej Macedonii świadczy wykształcenie się na tym terenie piśmiennictwa słowiańskiego zapisywanego alfabetem greckim. Wpływy greckie były tu na tyle silne, że cyrylicy praktycznie nie używano. Za pierwszy drukowany tekst macedoński Blaže Koneski uznaje pisany alfabetem greckim tzw. słownik Daniła, powstały w Moschopolu w latach siedemdziesiątych XVIII wieku (por. Конески 1967: 27). Słownik ten zawiera zestawienie charakterystycznych zwrotów i wyrazów w czterech językach: greckim, albańskim, arumuńskim oraz w słowiańskim dialekcie ochrydzkim (określonym w słowniku jako „bułgarski”). Teksty zapisywane alfabetem greckim stanowią stosunkowo obszerny, choć wciąż mało poznany, materiał językowy, który jest ważny dla poznania dialektologii historycznej języka macedońskiego. Autorami tych tekstów były najczęściej osoby nieznające cyrylicy, co oznacza, że realizowana w nich wizja języka jest zasadniczo odmienna od tej, nawiązującej do tradycji cerkiewnosłowiańskiej. Choć w ostatecznym rozrachunku piśmiennictwo słowiańskie zapisywane alfabetem greckim zostało wyparte przez piśmiennictwo cyryliczne, stanowi ono jednak interesujący przykład symbiozy dwóch żywiołów, które w późniejszym czasie były sobie co najmniej niechętne.

Na pozostałym obszarze Macedonii językowa tradycja cerkiewnosłowiańska dominowała w piśmiennictwie niemal do połowy XIX wieku, przy czym wciąż żywe były wywodzące się z damaskinarskiego ducha tendencje do odświeżania skostniałego języka elementami zaczerpniętymi z dialektów. Przenikanie się dwu warstw języka, archaicznej tradycji literackiej oraz żywej mowy widoczne jest w twórczości dwóch autorów z terenu Macedonii: Joakima Krčovskiego (1750–1820) oraz Kirila Pejčinovicia (1771–1845), działających w pierwszych dekadach XIX wieku.

W połowie XIX wieku, w związku z dążeniami do odrzucenia języka greckiego jako języka liturgii oraz postulatami zbliżenia języka literackiego do żywej mowy, pojawiły się głosy proponujące oparcie nowej normy literackiej na lokalnych dialektach bułgarsko-macedońskiego obszaru językowego. Kwestie normy literackiej, jej kształtu oraz najważniejszych cech podnoszone były przez ludzi pióra z różnych regionów południowej peryferii Słowiańszczyzny. Obok podejmowanych na ziemiach bułgarskich prób stworzenia normy literackiej na podstawie lokalnych dialektów wschodnich, istniały również propozycje takiego ukształtowania normy, by w nowym języku literackim znalazły się cechy zaczerpnięte z wielu

dialektów, zarówno wschodnich, bułgarskich, jak też zachodnich, macedońskich. Propozycję taką wysunął na przykład biskup Parteniusz Zografski (1818–1876), pisarz i filolog, aktywnie zaangażowany w kwestię językową. Szybko jednak pojawiły się też postulaty, by dążyć do stworzenia odrębnego języka literackiego, opartego wyłącznie na dialektach zachodnich, macedońskich. W latach siedemdziesiątych podjęto dwie próby opracowania gramatyki macedońskiej, pierwszą było opracowanie Venijamina Mačukovskiego (1847–1878) (1872, nie zostało wydane drukiem; por. Конески 1953: 45–47), drugą praca Gjorgjiego Pulevskiego (1817–1893), wydrukowana i opublikowana w Sofii w 1880 roku jako *Slognica rečovska*. Zaslugi Pulevskiego, działacza niepodległościowego i publicysty, dla emancypacji języka macedońskiego są większe: w 1875 roku wydał on słownik trójjęzyczny, w którym wyraźnie postawiona została sprawa odrębności Macedończyków jako narodu i Macedonii jako kraju. Pulevski założył także pierwsze macedońskie stowarzyszenie literackie, tzw. *słowianomacedońską drużynę literacką*, oraz napisał obszerną, liczącą ponad 1700 stron historię Macedonii (1892), która jednak nie została wydana i pozostała w rękopisie.

Ważną rolę w dyskusji nad kształtem macedońskiego języka literackiego odegrała działalność Krste Misirkova (1874–1926). Przełomowy jest jego zbiór esejów, zatytułowany *O sprawach macedońskich (Za makedonckite raboti)*, który ukazał się w Sofii w 1903 roku. Tom ten zawiera *explicite* wyrażony postulat stworzenia odrębnej normy literackiej, która oparta byłaby na dialektach centralnych, uznanych za „najbardziej macedońskie”, a także postulat, by do języka literackiego wprowadzić ortografię fonetyczną z niewielkimi ustępstwami na korzyść zapisu etymologicznego. Zasada ta była brana pod uwagę podczas debaty nad kształtem pisowni macedońskiej i faktycznie została wprowadzona w życie po 1944 roku. Postulat Misirkova, w swoim czasie bardzo nowatorski i radykalny, na długie lata pozostał jednak na papierze. Skomplikowane losy regionu pozostającego pod panowaniem tureckim aż do 1912 roku, okres wojen bałkańskich oraz I wojny światowej nie sprzyjały działalności literackiej ani dyskusjom nad kształtem macedońskiego standardu.

Włączenie po zakończeniu wojen bałkańskich obszaru tzw. Macedonii Wardarskiej do państwa serbskiego, a następnie do Jugosławii, zaowocowało intensywną serbizacją tych terenów. Obszar Macedonii Wardarskiej został uznany przez oficjalne czynniki w Belgradzie za Serbię Południową, a ludność uznana została za Serbów mówiących własnym dialektem. Konsekwencją był obowiązek używania języka serbsko-chorwackiego jako urzędowego, wprowadzenie nauki tego języka do szkół jako obowiązkowego oraz zepchnięcie miejscowych dialektów wyłącznie do użytku domowego. Przeprowadzono także przymusową serbizację nazwisk.

Mimo tych niesprzyjających warunków podejmowano w okresie międzywojennym próby tworzenia literatury w miejscowych dialektach, choć grupa pisarzy z terenów Macedonii, którzy zdecydowali się pisać swe teksty rodzimą gwara, jest stosunkowo nieliczna. Język macedońskich tekstów literackich i użytkowych

z tego okresu nie jest standaryzowany, co oznacza, że formy, jakimi posługiwali się rozmaici pisarze, bardzo się nieraz od siebie różniły. Wśród pisarzy, którzy próbowali pisać „po macedońsku”, warto wymienić między innymi Vasila Iljowskiego (1902–1995) i Antona Panova (1906–1968), autorów pisanych w latach dwudziestych i trzydziestych kilku sztuk teatralnych, które w międzywojennej Macedonii zdobyły sobie pewną popularność, oraz poetów: Venko Markovskiego (1915–1988), Kočo Racina (1908–1943) i Kole Nedelkovskiego (1912–1941), którzy w latach 1938–1941 opublikowali kilka tomików poetyckich.

Standaryzacja

Decydujący dla rozwoju macedońskiego języka literackiego był okres tzw. walki narodowowyzwoleńczej, czyli lata 1941–1945. W 1941 roku niemal cały obszar Macedonii Wardarskiej, z wyjątkiem niewielkich obszarów na zachodzie kraju, włączony został w granice Bułgarii, pozostającej w sojuszu z hitlerowskimi Niemcami. Na zajętych terenach Bułgarzy zaczęli prowadzić intensywną akcję bułgaryzacyjną, obejmującą między innymi wprowadzenie do szkół obowiązkowej nauki języka bułgarskiego i bułgarskiej historii, przymusową bułgaryzację nazwisk oraz zakaz posługiwania się lokalnymi dialektami. Taka represyjna polityka dość szybko zaowocowała rosnącym sprzeciwem miejscowej ludności: zaczęły powstawać organizacje jednoczące przeciwników władzy bułgarskiej, w tym także oddziały partyzanckie. Coraz większe znaczenie zaczęły nabierać publikowane przez zwolenników autonomii Macedonii publikacje ulotne, czyli manifesty, broszury polityczne, wezwania, apele czy nawet partyzanckie pisemka, zamieszczające przede wszystkim materiały propagandowe, skierowane do miejscowej ludności. Były to teksty pisane w miejscowych dialektach, siłą rzeczy zdradzające duże zróżnicowanie gwarowe, dokumentujące jednak potrzebę stworzenia ponaddialektalnego standardu, który mógłby pełnić funkcję języka użytkowego. Dyskusje na ten temat podejmowane były w ramach *Antyfaszystowskiego Zgromadzenia Wyzwolenia Narodowego Macedonii* (ASNOM, *Антифашистичкото Собрание на Народното Ослободување на Македонија*), którego pierwsze posiedzenie odbyło się 2 sierpnia 1944 roku w klasztorze Prochor Pčinski, niedaleko Kumanova. Jedną z pierwszych decyzji ASNOM było „wprowadzenie języka macedońskiego jako języka urzędowego w państwie macedońskim” (por. Конески 1967: 54). Decyzja ta stała się następnie podłożem ożywionej dyskusji związanej z kształtem języka literackiego.

W listopadzie 1944 roku do życia powołana została komisja, której zadaniem było opracowanie alfabetu i ortografii dla powstającego standardu. Podczas trwających do początku grudnia 1944 roku prac komisji ustalone zostały podstawowe zasady, na których miała się opierać norma literacka. Zdecydowano przede wszystkim, że język literacki powinien zostać ukształtowany na podłożu dialektów centralnych, przy czym pewne elementy wprowadzane będą z pozostałych

dialektów. Opracowano również projekt ortografii. Niektóre z podjętych wówczas decyzji (np. te, które dotyczyły zapożyczania nowych wyrazów abstrakcyjnych z języka rosyjskiego) pozostały jednak w sferze postulatów i w rzeczywistości nie były realizowane.

W toku prac powołana została kolejna komisja językowa, która sformułowała kilka ogólnych zasad, mających określić kształt języka literackiego. Potwierdzona została zasada oparcia literackiej normy na dialektach centralnych, zawierających najwięcej elementów wspólnych z innymi dialektami, co w zamyśle osób pracujących nad normalizacją zasad języka literackiego miało ułatwić akceptację standardu przez mieszkańców całego kraju. Język literacki miał być wzbogacany wyrazami ze wszystkich dialektów, przy czym główną zasadą było wykorzystywanie takich środków językowych, które w dialektach pozostają żywe i produktywne, natomiast zapożyczenia obcojęzyczne miały być wprowadzane w miarę potrzeb, ale w drugiej kolejności. Jeśli chodzi o alfabet, przyjęto zasadę, że każdej głosce istniejącej w języku odpowiadać będzie jedna litera; sformułowano także postulat wprowadzenia ortografii fonetycznej.

Praca nad pisownią dość szybko przyniosła rezultaty. 3 maja 1945 roku komisja przyjęła projekt alfabetu macedońskiego, zaś miesiąc później, 2 czerwca 1945 roku zaakceptowano projekt ortografii, uznany wkrótce potem (7 czerwca) przez macedońskie Ministerstwo Oświaty za obowiązujący. Zaproponowany alfabet cyrylicki zawierał 31 liter, z których część nawiązywała do lokalnej tradycji piśmienniczej i była używana w tekstach pisanych na obszarze Macedonii (litera *s* o wartości fonetycznej [ʒ]), część przejęta została z serbskiego alfabetu cyrylickiego (litery *j*, *ъ*, *ь*, *ѣ*), część zaś stanowiła *novum*, będące wyrazem macedońskiej specyfiki (litery *ќ*, *ѝ*). Dla oddania głoski *ə*, w bułgarskiej pisowni oznaczanej literą *ь*, wprowadzony został znak apostrofu, stosowany zgodnie z zasadami ortograficznymi języka macedońskiego w obcych zapożyczeniach (*к'мет*, *с'клет*) oraz w nagłosie przed literą *p* (*'рѣм*, *'рѣс*).

Okres po standaryzacji

Kolejne lata przyniosły publikację wielu prac poświęconych gramatyce języka macedońskiego, ortografii, leksyce, oraz precyzujących zasady sformułowane w czasie obrad pierwszych dwu komisji językowych. Równolegle prowadzono starania o wprowadzenie nauki języka macedońskiego do szkół. W tym celu powstał pierwszy elementarz (1945), a wkrótce potem pierwsza gramatyka języka literackiego – *Makedonska gramatika* (1946), napisana przez Krume Kepeskiego (1909–1988). W tym samym czasie, w roku 1946 utworzony został zakład języka macedońskiego, stanowiący odrębną jednostkę w ramach katedry języków bałkańskich i południowosłowiańskich na Uniwersytecie w Skopiu. Istnienie tego ośrodka pozwoliło na rozpoczęcie instytucjonalnych badań nad problematyką języka macedońskiego. Rezultatem pracy zakładu było przede wszystkim opraco-

wanie i wydanie w 1950 roku zasad pisowni macedońskiej, do której załączono liczący 6 tysięcy jednostek leksykalnych słownik ortograficzny. Autorami pracy *Makedonski pravopis so pravopisen rečnik* byli Blaže Koneski i Krum Tošev (1912–1976). Również w 1950 roku zaczął się ukazywać „Makedonski Jazik”, specjalistyczne pismo naukowe, publikujące materiały i studia poświęcone językowi macedońskiemu.

W 1953 roku powstał w Skopie Instytut Języka Macedońskiego im. Krste Misirkova, który stał się głównym ośrodkiem badań naukowych nad językiem macedońskim. W ramach instytutu utworzono pięć pracowni, w których prowadzone są badania szczegółowe poświęcone historii języka macedońskiego, jego współczesności, dialektologii, leksykografii i leksykologii oraz macedońskiej onomastyce.

W toku dyskusji nad kształtem normy literackiej sformułowane wcześniej pewne zasady szczegółowe były modyfikowane i uściślane. I tak na przykład w 1948 roku pod wpływem opinii osób zajmujących się językiem zawodowo, za literackie uznano czasowniki z sufiksem *-yba* (np. *кажyба*), usuwając jednocześnie dotychczas używane jako poprawne czasowniki z sufiksem *-ye* (np. *кажyе*).

Istotny wkład w formowanie się macedońskiego języka literackiego miał Blaže Koneski (1921–1993), autor wielu prac poświęconych problematyce macedońskiego standardu literackiego, w tym między innymi *Zasad pisowni macedońskiej ze słownikiem ortograficznym* (z K. Toševem, 1950), *Gramatyki macedońskiego języka literackiego* (cz. 1: 1952, cz. 2: 1954), *Historii języka macedońskiego* (1965) oraz licznych artykułów i studiów dotyczących rozmaitych aspektów istnienia i funkcjonowania języka macedońskiego. B. Koneski uczestniczył również w pracach nad trzyliternym słownikiem języka macedońskiego – *Rečnik na makedonski jazik* (t. 1: 1961, t. 2: 1965, t. 3: 1966), w którym zawarty został ogromny zasób słownictwa, używanego w dotychczasowej praktyce językowej. Słownik ten przez kilka następnych dziesięcioleci był najobszerniejszym i najbardziej kompletnym opracowaniem leksykograficznym macedońskiego standardu językowego, odgrywając ogromną rolę w ustabilizowaniu i ustaleniu zasobu leksykalnego normy literackiej. Ponieważ jednak w słowniku tym wyrazy macedońskie opatrzone zostały serbsko-chorwackimi ekwiwalentami i wyjaśnieniami, jest to więc *de facto* słownik dwujęzyczny. Powstanie słownika w takim kształcie jest w jakiś sposób symptomatyczne: dominacja kultury serbskiej w Macedonii oraz używanie na terenie całej Jugosławii języka serbsko-chorwackiego jako urzędowego (a więc także bardziej prestiżowego) i związany z tym bilingwizm Macedończyków zaowocowały przeniknięciem do macedońszczyzny wielu serbskich (względnie serbsko-chorwackich) elementów leksykalnych. Dotyczyło to zarówno odmiany potocznej języka, jak też literackiego standardu.

Uzyskanie w 1991 roku przez Macedonię niepodległości sprawiło, że użytkownicy języka macedońskiego znaleźli się w zupełnie nowej sytuacji językowej. Znajomość języka serbsko-chorwackiego przestała być dla Macedończyków konieczna, natomiast do rangi międzyetnicznego środka komunikacji awansował

właśnie ich język ojczysty. Nowe warunki społeczno-polityczne umożliwiły językowi macedońskiemu rozszerzenie dotychczasowego obszaru zastosowania i pozwoliły na zakończenie procesu formowania się stylów użytkowych. Zmiana sytuacji politycznej doprowadziła również do wyeliminowania, przynajmniej z języka oficjalnego, wielu serbizmów i zastąpienia ich wyrazami rodzimymi. Konieczne okazało się unormowanie słownictwa w wielu dziedzinach i obszarach pojęciowych, obsługiwanych do tej pory przez język serbsko-chorwacki. Przykładem może być tutaj terminologia wojskowa, w której, do chwili rozpadu Jugosławii, dominowały określenia serbsko-chorwackie – to właśnie język serbsko-chorwacki był oficjalnym językiem armii byłej Jugosławii.

Na okres niepodległości Macedonii przypada również bardzo intensywna działalność leksykologiczna i leksykograficzna macedońskich instytutów naukowych. Rezultatem jest opracowanie wielu nowych słowników, które normalizują standardową leksykę i frazeologię. Wymienić należy tu przede wszystkim pierwszy kompletny macedoński słownik jednojęzyczny, opublikowany w 2005 roku. Realizowany jest także projekt, którego celem jest publikacja dużego słownika wielotomowego. Zebrany materiał pozwolił rozpisać słownik na sześć tomów, z których w latach 2003–2008 ukazały się cztery (tom czwarty, ostatni z dotychczas wydanych, kończy się na literze *И*). Oprócz tego wydawane są również słowniki dwujęzyczne oraz różnorakie słowniki specjalistyczne, między innymi trzypięciotomowy słownik macedońskiej poezji ludowej (1983–1993), dwutomowy słownik nazwisk macedońskich (1994), słownik frazeologiczny (pierwszy z planowanych trzech tomów, 2003) itp. Badania nad teraźniejszością, historią i dialektologią języka macedońskiego prowadzą głównie instytuty macedońskie, jednak ośrodków naukowych, w których podejmuje się badania nad problematyką języka macedońskiego, jest w Europie i na świecie więcej (np. w Polsce, Rosji, Niemczech, Czechach, Włoszech, USA, Kanadzie czy Australii). Instytut Języka Macedońskiego im. Krste Misirkova oprócz pisma „Makedonski jazik” wydaje od 1977 roku specjalistyczny periodyk „Makedonistika”, gromadzący materiały poświęcone dialektologii i historii języka macedońskiego, a także macedońskiej onomastyce.

Dziś język macedoński jest rozwiniętym językiem słowiańskim, odznaczający się wieloma stylami funkcjonalnymi oraz bogatą i zróżnicowaną leksyką. Używany jest w środkach masowego przekazu, posiada bogatą i zróżnicowaną literaturę, jest również środkiem porozumiewania się narodowości zamieszkujących Macedonię. Władze macedońskie nie ustają w wysiłkach mających służyć afirmacji języka ojczystego. Jedną z wielu inicjatyw, które przedsięwzięto w celu promocji języka macedońskiego w świecie, było ogłoszenie roku 2008 rokiem języka macedońskiego.

WYBRANE CECHY CHARAKTERYSTYCZNE JĘZYKA MACEDOŃSKIEGO

Cechy charakterystyczne grupy bułgarsko-macedońskiej

Język macedoński wraz z językiem bułgarskim tworzy tzw. grupę wschodnią, bułgarsko-macedońską, języków południowosłowiańskich. Macedońszczyzna dzieli z językiem bułgarskim wiele cech, obejmujących liczne wspólne innowacje gramatyczne, które zbliżają obydwa te języki do innych języków regionu, a jednocześnie oddalają je od pozostałych języków słowiańskich.

Do takich wspólnych cech, występujących zarówno w literackim języku macedońskim, jak też w literackiej bułgarszczyźnie, należą:

- znaczna redukcja deklinacji rzeczownika; w praktyce liczba form przypadkowych ograniczona jest do dwóch: *casus communis* oraz wołacz, na przykład mac. *Јован – Јоване* i bułg. *Иван – Иване*; deklinacja zaimków osobowych jest w obydwu językach lepiej zachowana, gramatyki zwykle wyróżniają trzy przypadki: mianownik, celownik i biernik, na przykład: mac. *М. тие, С. ним, В. нив* i bułg. *М. ние, С. нам, В. нас* (jednak w przypadku tzw. długich form zaimków zauważalny jest synkretyzm przypadków, np. mac. *М. јас, С. мене, В. мене* i bułg. *М. ти, С. тебе, В. тебе*);
- rozwój analityzmu, tj. wyrażanie kategorii gramatycznych przez konstrukcje z przyimkami, zamiast przez końcówki przypadkowe, jak w pozostałych językach słowiańskich, na przykład mac. *му дадох леб на детето* ‘dałem chleb temu dziecku’ i bułg. *дадох хляб на едно дете* ‘dałem chleb pewnemu dziecku’;
- wykształcenie się kategorii określoności, wyrażanej za pomocą rodzajnika postpozycyjnego, na przykład mac. *човек : човекот* i bułg. *човек : човекът*; badacze początku formowania się kategorii określoności odnoszą do stosunkowo wczesnego etapu rozwoju języka, przytaczając pewne fakty językowe z tekstów kanonu staro-cerkiewno-słowiańskiego, na przykład z *Kodeksu Assemaniego* (X–XI wiek): *gospodъ rabatogo pousti* (por. Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999: 127); jak uważa В. Koneski, proces powstawania rodzajnika jako odrębnej kategorii gramatycznej zakończony został w XIII wieku (por. Конески 1965: 129);
- przejście przez krótkie, nieakcentowane formy zaimków osobowych funkcji zaimków dzierżawczych, przy czym zaimek musi wystąpić po rzeczowniku, na przykład mac. *сестра ми, брат ми* ‘moja siostra, mój brat’ i bułg. *баща ми, книгата ми* ‘mój ojciec, moja książka’;
- zanik bezokolicznika, który został zastąpiony specjalną konstrukcją, w której odmieniona przez osoby forma czasownika poprzedzona jest partykułą *да*, na przykład: mac. *сакаше да види* ‘chciał zobaczyć’ i bułg. *трябва да направиш* ‘musisz zrobić’;

- analityczne stopniowanie przymiotników i przysłówków za pomocą partykuł *po-* i *naj-*, na przykład: mac. *близок* ‘bliski’, *поблизок*, *најблизок* i bułg. *широк* ‘szeroki’, *по-широк*, *нај-широк*;
- rozbudowany system czasowy, rozwijający zarówno czasy odziedziczone z języka prasłowiańskiego (aoryst, imperfectum, perfectum, plusquamperfectum), jak też poświadczający rozwinięte niezależnie inne kategorie (tryb nieświadka, złożone konstrukcje z czasownikiem *имам* w macedońskim itp.); gramatyki języka macedońskiego wyróżniają zwykle sześć do ośmiu czasów⁶, bułgarskiego – dziewięć;
- tworzenie czasu przyszłego za pomocą partykuły wywodzącej się z czasownika ‘chcieć’, na przykład mac. *ќе напишам* ‘napiszę’ i bułg. *ќе прочита* ‘przeczytam’; taki sposób wyrażania czasu przyszłego notowany jest już w tekstach staro-cerkiewno-słowiańskich z X–XI wieku i znany jest także innym językom Bałkanów, w tym językowi serbskiemu;
- rozwój trybu nieświadka jako specjalnej kategorii gramatycznej, której funkcją jest przekazywanie informacji nieobserwowanych bezpośrednio przez mówiącego, lecz znanych z relacji innych osób, na przykład mac. *таа разбра, оти тој бил од Охрид* ‘zrozumiała, że on (podobno/chyba) jest z Ochrydu’ i bułg. *тој пишел писма всяка седмица* ‘(podobno) co tydzień pisał listy’.

Niektóre z wyżej wymienionych cech rozwinęły się paralelnie również w innych niesłowiańskich językach Półwyspu Bałkańskiego – albańskim, rumuńskim, nowogreckim.

Wybrane cechy charakterystyczne języka macedońskiego

Cechy fonetyczne:

- rozwój psł. samogłoski **ě* > *e*, na przykład: mac. *бел* ‘biały’, *цел* ‘cały’, *леб* ‘chleb’, *неколку* ‘kilka’ (bułg. *бял*, *цял*, *хлеб*, *няколко*);
- przejście psł. nagłosowych grup spółgłoskowych *čr-*, *črě-* > *cr-*, *cre-*, na przykład: mac. *црн* ‘czarny’, *црв* ‘robak’, *црево* ‘jelito’ (bułg. *черен*, *червей*, *чрево*); obydwie te cechy wykształciły się pod wpływem serbskim, najpewniej w okresie między XIII a XIV wiekiem;

⁶ Różnica wynika ze sposobu traktowania poszczególnych czasów, na przykład B. Koneski w swojej gramatyce języka macedońskiego dwa czasy przeszłe proste (aoryst i imperfectum) ujmuje we wspólną kategorię „czas przeszły określony” (*минато определено време*), w której wyróżniane są następnie dwie podgrupy, w zależności od tego, czy formy tego czasu tworzone są od czasowników dokonanych czy niedokonanych: *минато определено свршено време* i *минато определено неслвршено време*. Podobnie perfectum, które ujmowane bywa w kategorii „czas przeszły nieokreślony” (*минато неопределено време*), a w którym wyróżniane bywają formy utworzone od czasowników dokonanych (*минато неопределено свршено време*) i czasowników niedokonanych (*минато неопределено неслвршено време*).

- rozwój jerów mocnych $\text{ь} > \text{o}$, $\text{ь} > \text{e}$, na przykład mac. *сон, ден*, z psł. **сьнь, дьнь*;
- rozwój samogłoski nosowej $\text{ə} > \text{a}$ w większości dialektów, na przykład mac. *рака* ‘ręka’, *маж* ‘mężczyzna, mąż’, z psł. **рѡка, мѡжь*. Formy z samogłoską *u* wskazują bądź na wpływ serbski, na przykład *куќа* ‘dom’, *зуска* ‘gęś’, bądź też cerkiewny, na przykład *мудар* ‘mądry’, *судуја* ‘sędzia’;
- samogłoska nosowa $\text{ɛ} > \text{e}$, na przykład *нем, време*, z psł. **пѣтъ, врѣмѣ*;
- psł. *l* sonantyczne przeszło w połączenie *ol* (w języku literackim cecha ta została przejęta z dialektów centralnych), na przykład *волк* ‘wilk’ (< **v[ł]kъ*), *жолт* ‘żółty’ (< **ž[ł]tъ*);
- spółgłoski *k*, *g* jako kontynuanty dawnych grup spółgłoskowych *tj, kt’, dj*, na przykład mac. *свеќа* ‘świeca’, *меѓа* ‘miedza’;
- akcent ekspiratoryczny, ale w odróżnieniu od swobodnego akcentu bułgarskiego w macedońskim akcent jest stały i pada na trzecią sylabę od końca wyrazu, na przykład *книжарница* ‘księgarnia’, *книжарницата*; w wyrazach dwusylabowych akcent pada na drugą sylabę od końca, na przykład *жена* ‘kobieta’.

Cechy morfologiczne:

- istnienie trzech różnych form rodzajników, wyróżniających przedmioty w zależności od ich bliskości lub oddalenia od mówiącego: dla r. męskiego *-от, -ов, -он*, dla r. żeńskiego *-та, -ва, -на* i dla r. nijakiego *-то, -во, -но*, na przykład *човекот, книгата* (‘ten przedmiot’, rodzajnik neutralny), *човеков, книгава* (przedmiot lub osoba znajdujące się blisko mówiącego) i *човекон, книгаана* (przedmiot oddalony); w języku bułgarskim używana jest tylko jedna forma rodzajnika, nieuwzględniająca bliskości bądź oddalenia przedmiotu od osoby mówiącej;
- dla języka macedońskiego charakterystyczna jest złożona konstrukcja, wyrażająca czas przeszły: czasownik *имам* + imiesłów bierny czasu przeszłego, na przykład *имам видено* ‘widziałem’, *има четено* ‘przeczytał’; funkcję czasownika posiłkowego może także pełnić czasownik *сум*, na przykład *сум седнат* ‘usiadłem’, *е дојден* ‘przyszedł’;
- w macedońskim języku literackim obligatoryjne jest użycie tzw. podwojonego dopełnienia, na przykład mac. *му ја дадов книгата на човекот* ‘dałem książkę temu człowiekowi’ (w języku bułgarskim takie konstrukcje są możliwe, np. *казах му на Иван, тебе те тутам*, jednak w języku literackim nie są one częste);
- macedoński szyk wyrazowy dopuszcza proklityczne formy zaimków osobowych na początku wypowiedzi, na przykład: *Те видов, кога пушеше* ‘widziałem cię, gdy paliłeś papierosy’, *Му кажуба, дека е зафатен*

- ‘mówi mu, że jest zajęty’ (bułg. *Видях те, когато пушеше* ‘widziałem cię, gdy paliłeś papierosy’);
- ograniczenie użycia krótkich form zaimków osobowych, wyrażających dzierżawczość, wyłącznie do nazw oznaczających pokrewieństwo, na przykład mac.: *брат ми, сестра ми, майка ми, татко ми* ‘mój brat’, ‘moja siostra’, ‘moja matka’, ‘mój ojciec’ (w bułgarskim formy zaimków mogą być stosowane do każdego rzeczownika, np. *майка ми* ‘moja matka’, ale także *книгата ми* ‘moja książka’, *часовникът ми* ‘mój zegarek’);
 - w porównaniu z językiem bułgarskim widoczne jest ograniczenie roli tzw. przyliczebnikowej formy rzeczownika, w praktycznym użyciu pozostaje właściwie tylko forma przyliczebnikowa występująca po liczebniku *два*, rzadko spotykane są formy z innymi liczebnikami, na przykład mac. *два филма* ‘dwa filmy’, ale (częściej) *три филмови* (w języku bułgarskim używanie formy przyliczebnikowej jest obligatoryjne, np. *два филма, пет филма*).

Bibliografia

- Bednarczuk, Leszek, 1986: *Indoeuropejskie języki Balkanów*, w: *Języki indoeuropejskie*, t. I, Warszawa, s. 471–513.
- Clogg, Richard, 2006: *Historia Grecji nowożytnej*, Warszawa.
- Friedman, Victor A., 2003: *An Outline of Macedonian Grammar*, w: *Две американски граматика на современото македонски стандарден јазик*, Љ. Спасов (red.), Скопје, s. 167–259.
- Hammond, Nicholas G.L., 1999: *Język Macedończyków*, w: *Starożytna Macedonia*, Warszawa, s. 31–33.
- Lunt, Horace, 1952: *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Skopje.
- Sławski, Franciszek, 1988: *Język macedoński*, w: *Języki słowiańskie*, t. II, L. Bednarczuk (red.), Warszawa, s. 984–988.
- Stawowy-Kawka, Irena, 2008: *Macedończycy w Bułgarii*, w: *Tożsamość narodowa w społeczeństwie multietnicznym Macedonii: historia – kultura – literatura – język – media*, Maciej Kawka, Irena Stawowy-Kawka (red.), Kraków, s. 115–131.
- Topolińska, Zuzanna, 1995: *Zarys gramatyki języka macedońskiego*, Kraków.
- Walczak, Mariola, 1998: *Język piśmiennictwa bułgarskiego. Zarys dziejów*, Poznań.
- Десподова, Вангелија, 1997: *Студии за македонската средновековна лексика*, Скопје-Прилеп.
- Димитрова, Стефана, 1997: *Български език*, seria: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole.
- Иванова-Мирчева, Дора, Харалампиев, Иван, 1999: *История на българския език*, Велико Търново, s. 127.
- Конески, Блаже, 1953: *Грамматиката на Ѓ. Пулевски*, „Македонски Јазик”, 2/1953, s. 45–47.
- Конески, Блаже, 1965: *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.

- Конески, Блаже, 1967: *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Марковиќ, Марјан, 2001: *Диалектологија на македонскиот јазик*, Скопје.
- Минова-Гуркова, Лилјана, 1998: (red.) *Македонски јазик*, seria: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole.
- Стаматоски, Трајко, 1997: *Обидот на „Лоза“ да гради македонскиот јазичен стандарт*, w: *Македонско научно-литературно другарство и неговиот комитет до ослободувањето на Македонската академија на науките и уметностите*, Скопје, s. 71–82.
- Усикова, Рина, 1997: *Кон развојот на македонскиот јазик со оглед на јазичната ситуација во Македонија*, w: *Педесет години на македонската наука за јазикот*, ред. Б. Видоески, Т. Стаматоски, Р. Угринова-Скаловска, Скопје, s. 153–164.